

Joanna ŁAWNIKOWSKA-KOPER
Akademia im. Jana Długosza (Częstochowa)

Recepcja twórczości Ericha Hackla w krajach niemieckojęzycznych i w Polsce

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest recepcja twórczości Ericha Hackla w krajach niemieckiego obszaru językowego i w Polsce w ujęciu kontrastywnym. Autorka przedstawia sylwetkę pisarza i jego utwory z uwzględnieniem kwestii gatunkowych (dokumentaryzm) i problemowych (wpływ reżimów totalitarnych na losy jednostki), a następnie odnosi się do różnych obiegu recepcji w Polsce i w krajach niemieckiego obszaru językowego. W krajach niemieckojęzycznych twórczość Hackla jest obecna w obiegu akademickim i krytycznym, a przede wszystkim w obiegu popularnym i w mediach cyfrowych, czego dowodem są liczne wpisy na blogach literackich, dyskusje na forach i strony internetowe poświęcone pisarzowi. W Polsce znane są tylko dwa opowiadania pisarza: *Pożegnanie z Sydonią* i *Wesele w Auschwitz*, dlatego recepcja twórczości pisarza ogranicza się głównie do tych utworów. Jednocześnie w polskim obiegu akademickim omawiana jest cała jego twórczość. To, co łączy recepcję twórczości Ericha Hackla w Polsce i krajach niemieckojęzycznych, to włączenie jego utworów do programów edukacyjnych na rzecz tolerancji i prawdy historycznej.

Słowa kluczowe: Erich Hackl, dokumentaryzm, *Pożegnanie z Sydonią*, *Wesele w Auschwitz*, dydaktyzacja literatury, tolerancja, prawda historyczna.

W warszawskiej księgarni „Wrzenie świata” przy ul. Gałczyńskiego 7 na półkach sąsiadują ze sobą ci autorzy, którym losy świata, losy ludzi, nie są obojętne. Stoją więc obok siebie Hanna Krall, Wojciech Jagielski, Aleksander Sołżenicyn, Ryszard Kapuściński i Wojciech Tochmann. Gdzieś między Martinem Pollackiem i Mariuszem Szczygłem jest wolne miejsce, w sam raz dla Ericha Hackla. Dzisiaj miejsce puste, bo książki austriackiego autora to w Polsce raczej wydawniczy rarytas i dotrzeć można do nich jedynie przez zamówienie w księgarniach internetowych. Czy warto zadawać sobie trud poszukiwania?

Przyznanie w roku 2014 nagrody Willy und Helga-Verkauf-Verlon-Preis, której adresatami są austriaccy pisarze i publicyści podejmujący temat ob rachunku z faszyzmem, potwierdza konsekwentną drogę twórczą E. Hackla jako pisarza zaangażowanego, niestrudzenie poszukującego prawdy i nieobawiającego się odsłaniać niechlubne, trudne momenty historii swego kraju. Nagrodę tę poprzedziły inne uznane wyróżnienia, z których najważniejszymi są Soloturner Literaturpreis (2002) i Ehrenpreis des österreichischen Buchhandels für Toleranz in Denken und Handeln (2004)¹. Są one świadectwem ugruntowanej pozycji, jaką we współczesnej literaturze austriackiej, jak i ogólnie niemieckojęzycznej zajmuje E. Hackl. To pisarz szczególnie, archeolog literatury osławiający trudną przeszłość istniejącą niczym *terra incognita* poza opisanym już światem. Zadanie to realizuje za pomocą akrybicznych wręcz badań źródłowych wiążących się z pracą w archiwach, bibliotekach publicznych, ale i odnajdywaniem i rozczytywaniem prywatnych dokumentów należących do świadków historii i prowadzeniem wywiadów z tymi, którzy ocaleli. Jak doświadczony przewodnik wprowadza E. Hackl swojego czytelnika w ów świat miniony, sprawiając dzięki narracji, że przeszłość ożywa. Odpowiada to przekonaniu pisarza, że „tylko historia opowiedziana w historiach zachowa się w pamięci zbiorowej”². Bezimienne dotąd ofiary, ludzie prześladowani przez narodowy socjalizm w Europie, ale również ofiary dyktatur i hunt wojskowych w krajach Ameryki Południowej, austriaccy komuniści walczący przeciwko reżimowi generała Franco w Hiszpanii, niemieccy bojownicy ruchu oporu i ich potomkowie odzyskują swój głos, swoją twarz, swoją tożsamość. W biogramie pisarza zamieszczonym na portalu internetowym „Austria-Forum” widnieje zapis:

Celem twórczości literackiej i publicystycznej Hackla jest stworzenie nici porozumienia między tymi, którzy nie mogą pogodzić się z panującą także dzisiaj niesprawiedliwością i tymi, którzy w przeszłości nie godzili się z krzywdą i chcieli, by ich protest znalazł następców³.

¹ Pełna lista wyróżnień: 1987: Aspekte-Literaturpreis; 1991: Evangelischer Buchpreis für *Abschied von Sidonie*; 1991: Österreichischer Förderungspreis für Literatur; 1994: Kulturpreis des Landes Oberösterreich; 1995: Gerrit-Engelke-Preis; 1996: Bruno-Kreisky-Preis für das politische Buch; 1997: Premio Hidalgo; 2002: Solothurner Literaturpreis; 2002: Literaturpreis der Stadt Wien; 2004: Ehrenpreis des österreichischen Buchhandels für Toleranz in Denken und Handeln; 2006: Brüder-Grimm-Professur; 2007: Donauland Sachbuchpreis; 2010: Ehrendoktorat der Paris-Lodron-Universität Salzburg; 2013: Großer Kulturpreis des Landes Oberösterreich (Adalbert-Stifter-Preis); 2014: Willy und Helga Verkauf-Verlon Preis; 2014: Österreichischer Staatspreis für literarische Übersetzung; 2015: Ehrenring der Stadt Steyr.

² K. Bartsch, „Fakten und Mutmaßungen”. *Erich Hackls literarische Empörungen*, „Text + Kritik. Zeitschrift für Literatur”. Sonderband, München 2015, s. 104–112, tu 109.

³ Tłumaczenie własne. Tekst w oryginale: „In seinem literarischen wie publizistischen Schaffen geht es Hackl darum, Fäden zu knüpfen zwischen denen, die sich mit heutigem

Erich Hackl urodził się 26 maja 1954 roku w Steyr, w Górnej Austrii. Studiował germanistykę i iberystkę. Szybko zyskał uznanie jako pisarz, autor słuchowisk i tłumacz literatury pisanej w języku hiszpańskim, a także jej krytyk i popularyzator. Zadebiutował w roku 1987 opowiadaniem *Auroras Anlass*⁴, zainspirowanym życiem hiszpańskiej bojowniczką o prawa kobiet Aurory Rodriguez. Po nim w 1989 roku ukazało się bodaj najbardziej znane i w opinii publicznej najważniejsze dzieło autora *Der Abschied von Sidonie (Pożegnanie z Sydonią)*⁵. Oba debiutanckie teksty zostały włączone do programów szkolnych, ich fragmenty przedrukowywane są we wznawianych edycjach podręczników. Towarzyszą im liczne opracowania i materiały dydaktyczne wraz ze scenariuszami lekcji. Wszystkie kolejne opowiadania Ericha Hackla, także teksty najnowsze, z wyłączeniem bajki dla dzieci *König Wamba* (1991), odwołują się do źródeł historycznych. I tak w opowiadaniu *Sara und Simón. Eine endlose Geschichte* (1995) autor opisuje historię aresztowanej i torturowanej opozycjonistki, wydarzenia, które rozegrały się w latach 1973–1994 w Urugwaju i Argentynie. Jest to opowieść o matce oddzielonej od syna, która, po odzyskaniu wolności, nie ustaje w poszukiwaniu chłopca, i deklaruje, że nie spocznie, dopóki nie ustali, czy Gerard, adoptowany przez rodzinę związaną z oprawcami, jest jej Simómem. Tom *In fester Umarmung* (1996) zawiera opowiadania i biografie opublikowane wcześniej, wraz z tytułowym tekstem poświęconym urugwajskiemu pisarzowi Eduardowi Galeanowi. Miłosna historia austriackiego bojownika Karla Sequensa i hiszpańskiej pielęgniarki Herminy opowiedziana została w *Entwurf einer Liebe auf den ersten Blick* (1999), na tle wydarzeń wojny domowej w Hiszpanii, natomiast opowiadanie *Die Hochzeit von Auschwitz. Eine Begebenheit* (2002) Erich Hackl oparł na motywie ślubu udzielonego w obozie koncentracyjnym Auschwitz, zainspirowany fotografią odnaniezoną w obozowym archiwum.

Do tematyki południowoamerykańskiej wraca E. Hackl w książce *Als ob ein Engel. Erzählung nach dem Leben* (2007), która opowiada o zniknięciu 22-letniej Giseli Tenenbaum w Argentynie w czasach panowania junty woj-

---

Unrecht nicht abfinden, und jenen, die sich schon früher empört haben und damit nicht allein bleiben wollten", Hackl [biogram], źródło: http://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Biographien/Hackl,_Erich [stan z 13.09.2015].

⁴ E. Hackl, *Auroras Anlass*, Diogenes, Zürich 1987.

⁵ Idem, *Abschied von Sidonie*, Diogenes, Zürich 1989; wydanie polskie: *Pożegnanie z Sydonią*, przeł. M. Łobzowska, posłowie i przypisy W. Długoborski, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Oświęcim 2000. Książka Hackla wpisuje się w powojenną tradycję literatury austriackiej, stanowiąc ważny przyczynek w dyskursie rozliczeniowo-tożsamościowym. Istotne z tego punktu widzenia odniesienia stanowią powieści *Die größere Hoffnung* (1948) Ilse Aichinger i *Februarschatten* (1984) Elisabeth Reichart.

skowej w roku 1977, ukazuje jej heroiczną postawę i męstwo. Narodowy socjalizm w Niemczech i austrofasyzm są tłem opowiadania *Familie Salzmann. Erzählung aus unserer Mitte* (2010), poświęconego trzem pokoleniom rodziny Salzmannów i ich uwikłaniu w historię. Problematykę związaną z najciemniejszymi kartami dziejów Niemiec i Austrii podejmują także opowiadania zawarte w tomie *Drei tränenlose Geschichten* (2014), w którym znalazły się epizody z biografii Wilhelma Brasseggo – w tekście *Der Fotograf von Auschwitz*, (pierwodruk 2007), a w *Tschofenigweg. Legende dazu* – historia Giseli Tschofenig (pierwodruk 2009), oraz premierowe opowiadanie *Familie Klagsbrunn*. Jedynie w utworze *Dieses Buch gehört meiner Mutter* (2013) autor zaprasza czytelnika do swojego prywatnego świata, opowiadając słowami swej zmarłej dziesięć lat wcześniej matki o jej życiu w małej górskiej wiosce Fierling, o przemianach obyczajowych, jakie miały miejsce na przestrzeni dwudziestu pięciu lat jej życia, i o tym, jak świat wielkiej polityki przenika do pozornie niezależnego od niej życia chłopów. Choć w słowach Marii czytelnik często rozpoznaje głos i sumienie syna (w posłowniu autor deklaruje taki właśnie zamiar), i nie brak tu społecznych i politycznych akcentów, książka wyróżnia się swą poetyckością.

To szkicowe zaledwie przypomnienie *sujet* autora ogranicza się do jego utworów prozatorskich, jednak we wszystkich formach wypowiedzi – jako krytyk, tłumacz, komentator spraw bieżących – Erich Hackl uczestniczy w dyskursie memorialnym i postmemorialnym z pozycji głęboko humanistycznych. Pisarz, co udowadnia w pracach mu poświęconych Kurt Bartsch, wpisuje się jednoznacznie w tradycję literatury faktu i reportażu literackiego, nawiązuje do wielkich poprzedników tradycji niemieckojęzycznej, jak Egon Erwin Kisch, a ze współczesnymi mu choć różnymi autorami – Robertem Menassem, Paulem Watzlawickiem, Karlem-Markusem Gaussem czy Ruth Klüger – łączy Hackla bezkompromisowość w ocenie rzeczywistości⁶.

Pytany o związki swoich książek z latynoamerykańską tradycją *novela testimonio*⁷ Hackl potwierdza swe zainteresowanie tą formą pisarską, podkreśla jednak, że jego korzenie leżą w Europie. Spośród kronikarzy swoich czasów wyróżnia Hannę Krall⁸. O innych źródłach inspiracji mówi w wywiadzie:

Istnieje pewna tradycja opowiadania kronikarskiego, weźmy chociażby opowiadania Heinricha von Kleista, czy *Kalendergeschichten* Johanna Petera Hebla, opowia-

⁶ K. Bartsch, „Fakten und Mutmaßungen”...

⁷ *Novela testimonio* jest reprezentowana m.in. przez kubańskich pisarzy Miguela Barneta (ur. 1940) i Reinaldo Arenasa (1943–1990).

⁸ Utwory Hanny Krall, które mogły stać się inspiracją dla Hackla, to niewątpliwie *Zdążyć przed panem Bogiem* (1977), *Sześć odcieni bieli i inne historie* (1978) i *Trudności ze wstawaniem* (1988).

dania Bertolta Brechta, Anny Seghers, autorów takich, jak np. prozaik Guntram Vesper, szukam dla siebie takiej właśnie literatury, a ta zdaje się rzeczywiście być coraz rzadszym towarem⁹.

Lektura tekstów Hackla pozwala stwierdzić, że stylistycznie nawiązują one do wymienionych przykładów, całkiem inna jest jednak intensywność narracji, co wynika i z genezy, i z założenia utworów. Zgodnie z interpretacją Kurta Bartscha, dotyczącą literatury dokumentarnej, u Hackla stosunek rzeczywistości i sztuki spopularyzowany jest w dążeniu do zatarcia różnicy pomiędzy rzeczywistością literacką i pozaliteracką, w próbie zachowania autentyczności mimo koniecznej fikcjonalizacji, jak również w założeniu bezpośredniego oddziaływania społecznego¹⁰.

Recepcja twórczości Ericha Hackla w krajach niemieckojęzycznych

Hackl od początku publikuje swoje utwory w Diogenes-Verlag w Zurychu, co może być uznane za próbę podkreślenia uniwersalnego charakteru jego twórczości, jednak dla pewnej grupy czytelników jest informacją o komercyjnym profilu publikacji¹¹. Jego kolejne książki są recenzowane „na gorąco” przez „Frankfurter Rundschau”, „Süddeutsche Zeitung”, „Neue Zürcher Zeitung”, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” i oczywiście przez czołowe austriackie dzienniki: „Der Standard”, „Kurier”, a także „Volksstimme”, oraz lokalne gazety, jak: „Salzburger Nachrichten”, „Kleine Zeitung” z Grazu, „Oberösterreichische Nachrichten” czy „Tiroler Tageszeitung”¹². W numerach

⁹ E. Pfister, *Porträt einer Familie*, źródło: http://www.deutschlandfunk.de/portraet-einer-familie.700.de.html?dram:article_id [stan z 15.09.2015].

¹⁰ K. Bartsch, *Zum Problem des Dokumentarischen in der deutschsprachigen Literatur seit den 1960er Jahren, speziell im Drama*, „Zagreber Germanistische Beiträge” 2003, nr 12, s. 25–40, tu 25.

¹¹ Erich Hackl publikuje swe książki w zuryskim wydawnictwie Diogenes Verlag, co świadczy o międzynarodowych, ale też popularyzatorskich aspiracjach jego prozy. Poza wymienionymi w tekście książkami Hackla w Diogenesie ukazały się kolejno: *Der Träumer Rivaneck. Eine Geschichte zu Bildern von Gertrude Engelsberger* (2000); *Anprobieren eines Vaters. Geschichten und Erwägungen* (2004).

¹² Wybrane recenzje i omówienia: S. Alge, *Klischee – Liebe in Zeiten des Spanischen Bürgerkriegs. Rezension zu Entwurf einer Liebe auf den ersten Blick*, „der Freitag”, 6.08.1999, s. 16; D. Kaind, *Dem Großvater war Lesen unheimlich*, „News, Wien”, 24.10.2013, s. 72–73; W. Krause, *Wahrheit auf den ersten Blick*, „Kleine Zeitung” 26.10.2013, s. 118–119, P. Pisa, *Hochwürden Weidinger hielt sich nicht ans Beichtgeheimnis*, „Kurier”, 25.10.2013, s. 30; P. Grubmüller, *Der Chronist der radikalen Wahrheit*, „Oberösterreichische Nachrichten” 10.01.2014, s. 17.; b.a., „Man hat es gewußt, wenn man wollte”, „Volksstimme”, 32, 6.08.1998, s. 5; b.a., *Schuldig durch Feigheit*, „Der Standard”, 12.09.2000, s. 14.

23/1999 i 38/2002 omówienia poświęcił autorowi „Der Spiegel”; istotny tekst zamieścił też tygodnik „Die Furche” (5.12.2013). Równolegle do prasy tradycyjnej na nowe publikacje Hackla reagują literackie portale internetowe, przede wszystkim „literaturkritik.de” czy „perlentaucher”. Recenzenci, wśród nich Sabine Peters, Eva Menasse, Ulrich Baron, Werner Krause, Dagmar Kaindl, Maria Reinhard, Andreas Wirthensohn, są zgodni – to wybitny kronikarz, niezwykły reportażysta, pisarz zaangażowany politycznie, moralista, „advokat bezsilnych”¹³, z którego poglądami można się nie zgadzać, ale należy je szanować. W tonie recenzji dominuje uznanie dla metod pracy Hackla, opartych na szczegółowych, często wieloletnich przygotowaniach, studiowaniu źródeł, odnajdywaniu naocznych świadków i ich potomków. Doceniając wartości stylu, recenzenci podkreślają bezkompromisowość w podejmowaniu tematów trudnych. Prawda historyczna przez wiele lat funkcjonowała w Austrii niejako w równoległych obiegach: oficjalnym, w którym propagowano postrzeganie kraju jako pierwszej ofiary nazizmu, i prywatnym, w którym pieczołowicie kultywowano pamięć o walczących po stronie Rzeszy ojcach i braciach. Hackl niewygodną prawdę ujawnia, pisząc o losach prześladowanych działaczy socjalistycznych, obywatelach żydowskiego pochodzenia czy, jak w *Familie Salzman*n, domniemanych Żydach, wykluczanych i szykanowanych na tle rasistowskim jeszcze na początku obecnego stulecia¹⁴. Podczas gdy większość dostrzega autentyczność i szczerść poglądów Hackla, są też recenzenci znudzeni jego polityczną poprawnością, niezachwianą wiarą w przyzwoitość, dobro, prawdę, która jest anachroniczna w naszych czasach. Natomiast w recenzji dla „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 2.12.2010 podpisanej przez G.Sch. autor zwraca uwagę na istotność podjętego przez E. Hackla tematu, jednak wyraża wątpliwości do stylu opowieści, zarzucając jej zbyt skomplikowaną konstrukcję i wręcz „przeładowanie” ilością postaci i ich perypetii¹⁵. Szczególnie przypomnienie o dydaktycznych walorach utworów Hackla w recenzjach brzmi dezawuująco, niejako pomniejszając wartość artystyczną twórczości pisa-

¹³ P. Mohr, *Der Anwalt der Schwachen*, źródło: http://www.literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=19312 [stan z 10.09.2016].

¹⁴ Por. J. Ławnikowska-Koper, *Erich Hackl erzählt Geschichte. „Familie Salzman. Erzählung aus unserer Mitte”. Zum kritischen Geschichtsbewusstsein in der dokumentarischen Literatur*, [w:] *Gedächtniskonturen. Memorialer und postmemorialer Diskurs in der deutschsprachigen Literatur*, red. E. Grzesiuk, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016, s. 73–99.

¹⁵ G.Sch., *Rezension*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 2.12.2010, s. 34 (przeł. J.Ł.-K.), tekst w oryginale: „Es ist eine Geschichte, die widersprüchliches deutsches Leben der Gegenwart spiegeln soll, leider überlädt Hackl besonders den zweiten Teil seiner Geschichte mit einem Figuren-Hin-und-Her und mit vielen Motiven, die eher verwirren, was schade ist angesichts der historischen Bedeutsamkeit dieses Stoffes, von dem hier erzählt wird”.

rza. Znamienna jest tu opinia Marcela Reicha-Ranickiego wypowiedziana w programie „Literarisches Quartett” o książce *Sara und Simón. Eine endlose Geschichte*. Papież krytyki literackiej ocenił: „Tak, jestem za tą książką, ale to jest długo, rozważnie wypowiedane «tak»”¹⁶.

Recepcja twórczości E. Hackla w obiegu naukowym jest w krajach niemieckojęzycznych umiarkowanie intensywna, choć z roku na rok zainteresowanie badaczy autorem rośnie. Listę najistotniejszych publikacji i przyczynków na temat twórczości E. Hackla¹⁷ otwiera powstała już w 1995 roku w Technische Hochschule w Aachen praca doktorska: *Intertextualität als Mittel der Darstellung in Erich Hackls Erzählungen* autorstwa Michaela-Josefa Richtera¹⁸, opublikowana rok później w Berlinie w wydawnictwie Köstner. Podjęta w tomie analiza tekstów pisarza pod kątem intertekstualności wykazuje ich związki stylistyczne z prozą Heinricha von Kleista, Johanna Georga Hebla i Guntrama Vespera. W tomie *Materialien zu „Abschied von Sidonie” von Erich Hackl* wydanym przez Ursulę Baumhauer w roku 2000¹⁹ swoje teksty zamieścili: Angelika Kaufmann (*Epitaph für S. Installation*), Karl-Markus Gauß (*Über Geduld und Ungeduld, Erzählen und Erklären, Stil und Moral. Anmerkungen zu Erich Hackl*), Konstantin Kaiser (*Sich gegen die Ohnmacht empören. Erich Hackls „Abschied von Sidonie” heute*), Erika Thurner (*Roma und Sinti: Der geleugnete und vergessene Holocaust*), Rosemarie Fischer i Günter Krapp (*„Abschied von Sidonie” – Erfahrungen von Schülern und Lehrern*). Wśród opublikowanych tekstów wyróżniają się rozważania Karla-Markusa Gaußa. Autor, reprezentujący to samo pokolenie i ten sam lewicowy światopogląd, eksponuje wartości etyczne pisarstwa E. Hackla, analizując jednocześnie stronę formalną jego utworów i wykazując związek między formą literacką i podejmowaną problematyką. W roku 2005 pod redakcją Georga Pichlera jako trzeci zeszyt czasopisma literackiego „Die Rampe” ukazała się monografia *Porträt Erich Hackl*²⁰, która podsumowuje dotychczasową drogę twórczą pisarza. Obok fragmentów autobiograficznych w tomie znalazły się także już opublikowane teksty autorów i krytyków poświęcone osobie i pisarstwu E. Hackla. Swoje artykuły zamie-

¹⁶ Audycja telewizyjna „Das Literarische Quartett”, 36 z dnia 20.04.1995 (autorzy omawianych utworów: S. Tamaro, C. Schine, N. Gordimer, A. Tisma, E. Hackl).

¹⁷ W tym artykule nie odnoszę się do wszystkich publikacji; zachowując chronologię pragnę ukazać prace, które decydują o sposobie odczytywania Ericha Hackla i porządkują wiedzę o autorze.

¹⁸ J.-M. Richter, *Intertextualität als Mittel der Darstellung in Erich Hackls Erzählungen*, Köstner, Berlin 1996.

¹⁹ *Materialien zu „Abschied von Sidonie” von Erich Hackl*, red. U. Baumhauer, Diogenes, Zürich 2000.

²⁰ *Porträt Erich Hackl*, red. G. Pichler, Trauner, Linz 2005 (= „Die Rampe” 2005, z. 3).

ścili tu Lothar Baier, Till Mairhofer, Walter Wipperberg, Karl-Markus Gauß, Jorge A. Pomar, Andreas Simmen, Frank Schulze, Ruth Klüger, Hans Landauer, Alfredo Bauer i inni. Wyłania się z nich portret odważnego obrońcy sprawiedliwości społecznej, niepokornego humanisty-bojownika i wrażliwego człowieka. O tej zaangażowanej postawie „kronikarza cierpienia”²¹ pisał już wcześniej K. Bartsch w rozdziale „*Nicht nur mit Rotstift, Schere und Tesafilm*”. *Zur Problematisierung des Widerspruchs von ästhetischem und dokumentarischem Anspruch in zeitgenössischer österreichischer Literatur* zamieszczonym w monografii poświęconej poetologiom pisarzy austriackich w XX wieku²². Także przeglądowe i porządkujące studium tego samego autora *Zum Problem des Dokumentarischen in der deutschsprachigen Literatur seit den 1960er Jahren*²³ poświęcone jest w dużej części twórczości Styryjczyka. K. Bartsch wypowiada się na temat estetycznej wartości prozy autora *Wesela w Auschwitz* w kontekście tradycji historyczno-literackiej, plasując go w czołówce współczesnych pisarzy-kronikarzy. Ten sam badacz, wskazując na kontynuacje i dyskontynuacje tradycji dokumentaryzmu, wraca do twórczości E. Hackla także w wydany w 2015 roku tomie specjalnym „text + kritik” poświęconym w całości fenomenowi literatury austriackiej. W tym obszernym i najaktualniejszym opracowaniu literatury współczesnej „made in Austria” twórczość Hackla jest omawiana obok utworów Petera Handkego, Elfriede Jelinek, Norberta Gstreina, Thomasa Glavinica, Kathrin Röggli. Tym razem germanista związany z Uniwersytetem w Grazu cały swój artykuł zatytułowany „*Fakten und Mutmaßungen*”. *Über Erich Hackls literarische Empörungen*²⁴ poświęca twórczości autora *Pożegnania z Sydonią*, dostrzegając w nim nie tylko kontynuatora najlepszych tradycji literatury dokumentarnej, zaangażowanego w obronę prawdy i sprawiedliwości, lecz także świetnego stylistę, pisarza świadomego swej drogi twórczej, którego talent i możliwości nadal się rozwijają. Rozdział poświęcony twórczości E. Hackla znalazł się także w zbiorze cytatów artystycznych w opracowanej przez Konstanze Fliedl, Marinę Rauchenbacher i Joannę Wolf publikacji *Handbuch der Kunstzitate: Malerei, Skulptur, Fotografie in der deutschsprachigen Literatur der Moderne*²⁵. W krótkim artykule autorki wskazują na rolę fotografii

²¹ b.a., *Chronist der Wunden. Erich Hackl*, „Kleine Zeitung”, 05.10.2002, s. 16–17.

²² K. Bartsch, „*Nicht nur mit Rotstift, Schere und Tesafilm*”. *Zur Problematisierung des Widerspruchs von ästhetischem und dokumentarischem Anspruch in zeitgenössischer österreichischer Literatur*, [w:] *Sein und Schein. Traum und Wirklichkeit. Zur Poetik österreichischer Schriftsteller/innen im 20. Jahrhundert*, red. H. Artl, M. Diersch, Peter Lang, Frankfurt a. M. 1994.

²³ Idem, *Zum Problem des Dokumentarischen in der deutschsprachigen Literatur*.

²⁴ Idem, „*Fakten und Mutmaßungen*”. *Über Erich Hackls literarische Empörungen*.

²⁵ K. Fliedl, M. Rauchenbacher, J. Wolf, *Handbuch der Kunstzitate: Malerei, Skulptur, Fotografie in der deutschsprachigen Literatur der Moderne*, De Gruyter, Berlin 2011, Bd. 1, s. 256.

w twórczości dokumentarnej E. Hackla. Tło przedstawionych, szczegółowych studiów i analiz stanowią biogramy, hasła i artykuły w leksykonach poświęcone Erichowi Hacklowi, spełniające rolę łącznika między odczytywaniem twórczości pisarza przez czytelników obiegu popularnego i naukowego. Niewątpliwie największe oddziaływanie ma wśród nich krytyczny i wszechstronny tekst Waltera Grünzweiga: *Erich Hackl* w leksykonie literatury współczesnej KLG²⁶. Spośród licznych informacji o pisarzu zamieszczonych na portalach internetowych rzetelnością wyróżnia się natomiast nota autorstwa Güntera Stockera na portalu www.stifter-haus.at²⁷, stanowiąca zapowiedź planowanej publikacji dotyczącej historii literatury górnej Austrii.

Specjalny charakter w recepcji twórczości pisarza zyskały opracowania o charakterze dydaktycznym, związane z adaptacją treści opowiadań *Pożegnanie z Sydonią* i *Auroras Anlass* dla potrzeb szkoły²⁸. Jako lektury w gimnazjum oba opowiadania doczekały się niezliczonych scenariuszy lekcji; najważniejsze zwarte opracowanie to tom dydaktyczny autorstwa Rosemarie Fischer i Güntera Krappa: *Erich Hackl, Abschied von Sidonie: Schülerarbeitsheft*, który w 2014 roku doczekał się trzeciego wydania²⁹. W istotnej relacji z już opublikowanymi i przyszłymi materiałami opracowanymi dla potrzeb nauczania pozostaje ważny artykuł Ines Brunhart „*Mich berührt am Fremden das Vertraute*”. *Plädoyer für die Lektüre von Erich Hackl im bewussteinorinetierten Deutschunterricht*. Uwzględni on bowiem nie tylko aspekt wykorzystania tekstów Hackla na zajęciach języka niemieckiego jako języka rodzimego, lecz przede wszystkim w nauczaniu języka niemieckiego jako

---

²⁶ W. Grünzweig, *Erich Hackl*, [w:] *Kritisches Lexikon der Gegenwartsliteratur KLG*, edition text+kritik, München [stan z 1.06.2008].

²⁷ Günter Stocker, *Erich Hackl*, http://www.stifter-haus.at/lib/publication_overview_micro.php [stan z 1.06.2016].

²⁸ Dydaktyzacje do opowiadania *Pożegnanie z Sydonią*: *Das weite Land Österreich. Skriptum zur Landeskunde und Gegenwartsliteratur Österreichs*, Teil A: *Daten, Fakten und Materialien zur Landeskunde Österreichs*, Teil B: *Purkyne, Usti nad Labem 1996; Deutsch betrifft uns. Unterrichtsmaterialien*, red. N. Ossemann, Bergmoser + Höller, Aachen 1996; *Erich Hackl, Abschied von Sidonie – Erzählung – Didaktische Bearbeitung für den Unterricht Deutsch als Fremdsprache mit fortgeschrittenen Jugendlichen und Erwachsenen*, red. E.-M. Jenkins, Eviva, Wien 1998; Kirsten A. Krick-Aigner : *Teaching the Intersections of Self and Society Through Austrian Literature: Erich Hackl's Abschied von Sidonie and Elisabeth Reichart's Februarschatten*. *Teaching Austria 2.*, 2006, s. 70–88; <http://www.zum.de/Faecher/D/BW/gym/Becker/sidonie.html>; H. Domanski, *Analysehilfen: Erich Hackl „Abschied von Sidonie”*, Klett, Stuttgart, Düsseldorf, Leipzig 1999; M. Eugen, „*Abschied von Sidonie*”. *Kreatives Schreiben. Produzieren von Texten*, Verlag für Lehr-, Lern und Arbeitsmittel, Ludwigsburg 1998.

²⁹ R. Fischer, G. Krapp, *Erich Hackl, Abschied von Sidonie: Schülerarbeitsheft*, wyd. 3, Krapp & Gutknecht, Berkheim 2014.

obcego. Autorka wskazuje wiele argumentów czyniących z opowiadań wybitnego dokumentalisty znakomite źródło doświadczeń estetycznych, poznawczych i interkulturowych. Obok samej problematyki, będącej nośnikiem wartości etycznych, zaletą tekstów Hackla jest stosunkowo prosty język, pozwalający na efektywne zabiegi dydaktyzacyjne³⁰.

W Literaturhaus Wien zarchiwizowane jest 16 prac licencjackich i magisterskich poświęconych pisarzowi, każdego roku dołączane są kolejne. Autorki i autorzy podejmują problematykę obrachunku z twórczością w prozie Hackla, obrazu dziecka, przedstawienia relacji w rodzinie. Jednoznacznie dominują prace zainspirowane opowiadaniem o losie Sydonii. Austriacy wystawili prześladowanej na tle rasowym cygańskiej dziewczynce wyjątkowy pomnik; w roku 1988 w Sierning-Letten na Domu Kultury umieszczono tablicę pamiątkową, przypominającą o losie Sydonii Adlersburg i holokaucie. W roku 2000 jej imieniem nazwano przedszkole publiczne, przed którym stanął pomnik ukazujący matkę pochylającą się nad dzieckiem.

Polska recepcja twórczości Ericha Hackla

W Polsce ukazały się w tłumaczeniu dwa utwory pisarza: w roku 2000 *Pożegnanie z Sydonią*, nakładem Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, i w roku 2006 *Wesele w Auschwitz. Zdarzenie*, nakładem krakowskiego wydawnictwa Austeria. Ten ostatni w ramach kolekcji niemieckojęzycznej literatury współczesnej Kroki/Schritte³¹. Autorką pierwszego przekładu jest Maria Łobzowska, a tłumaczenia drugiej z książek podjęła się Alicja Buras. Polska, skromna jak dotąd, recepcja twórczości najbardziej poczytnego ze współczesnych austriackich autorów literatury faktu odwołuje się więc przede wszystkim do tych tekstów, ale w obiegu naukowym omawiane są też inne utwory autora. Dla lepszej oceny dyskusji wokół opublikowanych w Polsce tekstów Hackla zasadne będzie szkicowe przypomnienie treści obu opowiadań:

W *Pożegnaniu z Sydonią* przedstawiona została historia Sydonii Adlersburg, cygańskiej dziewczynki porzuconej przez matkę pod bramą szpitala w Steyr tuż po urodzeniu i wychowanej w austriackiej rodzinie Breithrate-

³⁰ I. Brunhart, „*Mich berührt am Fremden das Vertraute*”. Plädoyer für die Lektüre von Erich Hackl im bewusstseinorientierten Deutschunterricht, „Revisita de filologia alemana” 2, 2010, s. 45–57.

³¹ Na temat inicjatywy wydawniczej Schritte/Kroki por.: A. Majkiewicz, *Seria Schritte/Kroki na polskim rynku wydawniczym*, „Studia Neofilologiczne”, t. 11: *Współczesna recepcja literatury niemieckojęzycznej XX i XXI wieku*, red. J. Ławnikowska-Koper, A. Majkiewicz, A. Szyndler, Częstochowa 2015, s. 213–232; eadem, *Społeczna recepcja serii Schritte/Kroki – obieg krytycznoliteracki*, „Studia Neofilologiczne”, t. 11, s. 233–254.

rów³². I nie byłoby w tej opowieści pewnie nic nadzwyczajnego, gdyby nie czas historyczny. Ramę stanowi okres po zamachu na kanclerza Dolfussa, po nieudanym powstaniu Schutzbundu w 1934, kiedy do głosu dochodzić zaczął austrofaszystów, co sprawiło, że anszlus z 1938 nie natrafił w Austrii ani na spektakularny, ani na skuteczny opór³³. Sydonia zostaje odebrana matce adopcyjnej, przeniesiona wbrew woli wszystkich zainteresowanych do obozu dla Cyganów, przetransportowana do obozu KZ Auschwitz i tam umiera (ze strachu i tęsknoty, jak wspomina jej ocalały brat, na tyfus – o czym wnioskować można z dokumentów obozowych). Opowiadanie doczekało się już w roku 1991 ekranizacji³⁴, której towarzyszyło jasne przesłanie do współczesnych pokoleń, by wyciągać wnioski z przeszłości. Zarówno książce, jak i ekranizacji towarzyszy motto zaczerpnięte z książki Carlosa Martineza Rivasa *Naoczni świadkowie*: „Widzimy tylko to, czego nie dotykamy. Wszystko to widzieliśmy”³⁵.

Wesele w Auschwitz samym tytułem stwarza kontekst historyczny. Czytelnik równocześnie rozpoznaje, jak i neguje, obraz zapowiedziany w tytule. Żadnemu współczesnemu odbiorcy obóz zagłady Auschwitz-Birkenau nie kojarzy się z radością i świętem implikowanymi przez tytułowe wesele. A jednak uczucia te opisywane w książce są autentyczne i choć krótkotrwałe, to wynikają z aktu małżeństwa zawartego w KZ Auschwitz. Urząd stanu cywilnego na terenie obozu odnotował tylko jedno takie zdarzenie, E. Hackl je opisał, a z nim dzieje ludzi walczących o społeczną sprawiedliwość, „naszą i waszą”, pociągniętych przez wydarzenia w wartki nurt historii Europy lat 30. i 40. XX wieku, bojowników i kochanków. Nazywali się Rudi Friemel i Margaritta Ferrer. On był Austriakiem, ona Hiszpanką, która na ślub do obozu koncentracyjnego przybyła z ich trzyletnim synem z terenu Niemiec, gdzie pracowała jako robotnica przymusowa. Jak wspomina to wydarzenie fotograf obozowy Wilhelm Brasse: „To był jedyny przypadek, że Himmler wyraził osobistą zgodę na ślub w obozie. Tego dnia więźniowie byli ubrani

³² Hackl rekonstruuje tu prawdziwą historię, która wydarzyła się w jego rodzinnym miasteczku Steyr.

³³ W ocenie niektórych historyków powstanie robotnicze z 1934 roku miało dla rozwoju wypadków w Austrii znaczenie większe niż anszlus.

³⁴ Film *Sidonie* (1990), scenariusz: Erich Hackl, reżyseria: Karin Brandauer; wybitna austriacka reżyserka Karin Brandauer (1945–1992) zrealizowała ponad 40 filmów, większość z nich dotyczyła historii i obrachunku z przeszłością, wielokrotnie nagradzana; oprócz ekranizacji opowiadanie doczekało się przeniesienia na deski teatru: *Sidonie*, inscenizacja i reżyseria Christian Martin Fuchs, z udziałem Christiny Blumencron, Ursuli Elzenbaumer, Ogün Derendeli, wspólne przedstawienie Teatru Miejskiego w Bruneck i Domu Kultury UFO w roku 2005; w Auli Fachhochschule für Soziales w Linz oglądać można instalację Elisy Tremml: *Begegnung mit Sidonie* [*Spotkanie z Sydonią*].

³⁵ E. Hackl, *Pożegnanie z Sydonią*, s. 5.

«po cywilnemu». Zachowało się ich zdjęcie ślubne. Oboje uśmiechnięci, jakby przenieśli się w inną rzeczywistość³⁶. Świadcami na tym ślubie byli ojciec i brat pana młodego, którzy przyjechali wprost z Wiednia. „To historia przekazywana przez świadków wydarzeń, strzępkami, kawałkami, każdy z nich znał «swoją» prawdę” – pisze w swym komentarzu Barbara Gruszka-Zych³⁷. Hackl opowiada historię, która nie mieści się w zbiorowej pamięci na temat Auschwitz. Jej główny bohater Rudi Friemel zginie parę miesięcy później na skutek podjętej przez grupę więźniów próby ucieczki, i to już mieści się jak najbardziej w naszym doświadczeniu Auschwitz. Rekonstruując ślub w obozie, E. Hackl stawia pytania o granice absurdu i normy, co pozwala mu, nie używając wielkich słów, uświadomić czytelnikowi mechanizm i potworność zbrodni hitlerowskich.

Pierwszym przyczynkiem recepcyjnym dotyczącym twórczości E. Hackla w Polsce jest posłowie autorstwa Waclawa Długoborskiego w książce *Pożegnanie z Sydonią*. Profesor Długoborski, sam więzień obozu w Auschwitz i długoletni członek Rady Oświęcimskiej, z przenikliwością i wiedzą historyka analizuje tekst austriackiego dokumentalisty, wzbogacając lekturę współczesnego czytelnika o kontekst polityczno-społeczny w nawiązaniu do wątku działalności politycznej rodziny Braitratherów i sytuacji w I Republice Austrii przed włączeniem do „Tysiącletniej Rzeszy”. Przede wszystkim jednak z wielkim znanstwem Długoborski podejmuje temat eksterminacji Romów z krajów okupowanych i ich losów w obozie Auschwitz-Birkenau. Rozważania historyka uzupełniane są w przypisach odniesieniami do niemieckojęzycznej i polskiej literatury przedmiotu. Przywołuje on między innymi teksty autorstwa Szymona Wiesenthala, Eriki Thurner i Michaela Zimmermanna z lat 90. XX wieku³⁸. Pozwala to na tezę, że tłumaczenie utworu austriackiego pisarza na język polski wywołane zostało ogólną falą zainteresowania losami Romów w III Rzeszy, która do Polski dotarła pod koniec drugiego tysiąclecia. Zdaje się ją potwierdzać czas publikacji książki o tragicznych losach Sydonii Adlersburg, jedenaście lat po jej ukazaniu się na rynku niemieckojęzycznym. W „Gazecie Polskiej” nr 24 z 3 sierpnia 2000 zamieszczono następującą notatkę: „Książka Ericha Hackla *Poże-*

³⁶ B. Gruszka-Zych, *Trzej panowie w Krakowie*, „Gość Niedzielny” 2006, nr 45, s. 46.

³⁷ Ibidem.

³⁸ W posłowie W. Długoborski odwołuje się m.in. do następujących publikacji: Sz. Wiesenthal, *Prawo, nie zemsta... Wspomnienia*, przeł. P. Albrecht, Czytelnik, Warszawa 1992; M. Zimmermann, *Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage”*, Christians, Hamburg 1996; E. Thurner, *Die Verfolgung der Sinti und Roma in der „Ostmark” 1938 bis 1945*, [w:] *Sinti und Roma im KL Auschwitz-Birkenau 1943–44. Vor dem Hintergrund ihrer Verfolgung unter der Naziherrschaft*, red. W. Długoborski, Staatliches Museum Auschwitz-Birkenau, Oświęcim 1998.

gnanie z Sydonią ukazała się wczoraj z okazji przypadającej na ten dzień 56 rocznicy likwidacji cygańskiego obozu rodzinnego w byłym hitlerowskim obozie zagłady Birkenau³⁹. W innej krótkiej notatce prasowej poza przedstawieniem fabuły redakcja „Dziennika Polskiego” umieściła komentarz na temat surowego potępienia wyrażanego przez autora względem większości społeczeństwa austriackiego za bierność i obojętność wobec tragedii tych rodaków, których naziści uznali za „podludzi” i skazali na wyniszczenie, jak to było w przypadku Sydonii.

Nieco więcej omówień jest udziałem drugiej polskiej książki Hackla *We-sele w Auschwitz*. Zgodnie z duchem czasu najwięcej komentarzy i recenzji opublikowano na portalach internetowych. Gabriel L. Kamiński w recenzji z 2 grudnia 2006 dla „Książka.net.pl” zauważa, wykazując się znajomością problematyki:

Ostatnimi czasy współczesna literatura niemieckojęzyczna została zepchnięta na margines polskiego rynku wydawniczego, który zdominowany został przede wszystkim przez literaturę anglojęzyczną z przewagą współczesnej literatury amerykańskiej. A przecież literatura niemieckojęzyczna zawsze była wysoce ceniona przez polskich czytelników⁴⁰.

Zdradza to niejako germanofilską wrażliwość autora, który w swym artykule streszcza opowiadanie Hackla, jednak w podsumowaniu chwali wartość polifonicznej narracji i umiejętność unikania przez Austriaka taniego sentymentalizmu, o co przy podjętym przez niego temacie nie byłoby trudno. Kamiński swoim tekstem popularyzuje też inicjatywę wydawniczą Kroki/Schritte, mając nadzieję, że spełni ona swoją misję popularyzacji twórczości autorów piszących po niemiecku. Kolejne internetowe omówienie to tekst z 29 lipca 2007, napisany dla „Biblionetki”, którego autorem jest Kemor⁴¹. W recenzji zatytułowanej *Nawet w piekle zdarzają się cuda* znowu na pierwszy plan wysuwa się streszczenie i charakterystyka bohaterów – niewątpliwie związane z założeniem nieznaności tekstu i chęcią zaanonsovania treści. O bardzo emocjonalnym odbiorze świadczą cytaty z książki, pojawiające się w funkcji oskarżeń wobec zbrodniarzy wojennych. Poruszony treścią utworu autor omówienia zdołał jednak dostrzec jego literackie walory. „Jego wartość tkwi przede wszystkim w owych relacjach i opowieściach, z których czytelnik dowiadyuje się rzeczy bardzo ciekawych i nie-

³⁹ PAP, *Pożegnanie z Sydonią*, „Dziennik Polski”, źródło: <http://www.dziennikpolski24.pl/arttykul/2202156,pozegnanie-z-sydonia,id,t.html?cookie=1> [stan z 11.09.2015].

⁴⁰ G.L. Kamiński, Recenzja z 2.12.2006 dla portalu „Książka.net.pl”, źródło: [http://www.ksiazka.net.pl/index.php?id=49&tx_ttnews\[tt_news\]=903&tx_ttnews\[backPid\]=3&cHash=072660caef](http://www.ksiazka.net.pl/index.php?id=49&tx_ttnews[tt_news]=903&tx_ttnews[backPid]=3&cHash=072660caef) [stan z 13.09.2015].

⁴¹ Kemor, *Nawet w piekle zdarzają się cuda*, recenzja z 29.07.2007 dla „Biblionetka.pl”, źródło: <http://www.biblionetka.pl/art.aspx?id=58609> [stan z 13.09.2015].

jednokrotnie zaskakujących”⁴² – konkluduje Kemor. Kolejne podjęcie tematu *Wesela w Auschwitz* związane jest ze smutną datą śmierci pana Wilhelma Brassego⁴³, obozowego fotografa, dzięki któremu powstało zdjęcie, które zainspirowało E. Hackla do rekonstrukcji losów jego bohaterów. „Po ponad 68 latach od tego niecodziennego obozowego ślubu, Wilhelm Brasse, który podczas uroczystości weselnej w KL Auschwitz sfotografował w dniu ślubu Margaritę i Rudiego Friemelów, umiera w swoim rodzinnym mieście Żywcu 23 października 2012 r.” pisze Adam Cyra dla portalu „Dla Studenta.pl”⁴⁴. To cenne przypomnienie, przywołujące pamięć nie tylko książki austriackiego pisarza, ale i osobę niezwyklego świadka historii zmarłego w wieku 95 lat Wilhelma Brassego, którego na rok przed opublikowaniem książki przez Hackla za sprawą filmu Ireneusza Dobrowolskiego *Portrecista* poznała polska publiczność filmowa⁴⁵. Jak podkreśla sam E. Hackl, nie zdawał on sobie sprawy z faktu, że autor zdjęcia, które wybrał z oświęcimskiego archiwum, żyje i dopiero za sprawą tłumacza Jacka Burasa, współtwórcy wspomnianej już inicjatywy wydawniczej popularyzującej współczesną literaturę niemieckojęzyczną, dowiedział się o jego istnieniu i mógł poznać go osobiście⁴⁶. O tym spotkaniu pisze w artykule *Trzej panowie w Krakowie* opublikowanym w „Gościu Niedzielnym” Barbara Gruszka-Zych⁴⁷. Tekst ma charakter aktualnego komentarza do interesującego wydarzenia z dziedziny kultury, jednocześnie mimo niewielkiej objętości zawiera ważny przekaz o austriackim autorze i jego twórczości. Przytacza też genezę powstania książki, przypomnianą przez pisarza:

Temat *Wesela w Auschwitz* wywołał austriacki przyjaciel Hackla, fotograf, który natknął się na tę ślubną fotografię wykonaną przez Brassego. – Rzucił mi ją na biurko: „Ponieważ ciebie zawsze interesowały historie związane z Hiszpanią, a tu jest Hiszpanka, napisz coś o tym” – powiedział⁴⁸.

Autorka artykułu, odwołując się do słów J. Burasa, podkreśla, że Hackl

⁴² Ibidem.

⁴³ B. Gruszka-Zych, *Trzej panowie w Krakowie*.

⁴⁴ A. Cyra, *Zdjęcie ślubne z Auschwitz*, źródło: http://naszymzdaniem.dlastudenta.pl/arttykul/Zdjecie_slubne_z_Auschwitz,87239.html [stan z 13.09.2015].

⁴⁵ Film *Portrecista* (2006), scenariusz i reżyseria Ireneusz Dobrowolski, Grupa Filmowa Rekontrplan. Film opowiada o życiu i pracy fotografa w obozie koncentracyjnym Auschwitz Wilhelma Brassego (1917–2012). W 2007 roku film zdobył Nagrodę za Najlepszy Film Dokumentalny Międzynarodowego Festiwalu Filmowego „DeReel” w Victorii.

⁴⁶ Erich Hackl poświęcił Wilhelmowi Brassemu opowiadanie *Der Fotograf von Auschwitz*, opublikowane po raz pierwszy w 2007 roku, a następnie włączone do tomu *Drei tränenlosen Geschichten* (2014).

⁴⁷ B. Gruszka-Zych, *Trzej panowie w Krakowie*, „Gość Niedzielnym” 2006, nr 45, s. 46.

⁴⁸ Ibidem.

„[...] zawsze stara się, żeby jego książki coś ocalały i odkrywały. Zawsze też mają jakiś dalszy ciąg, już nie literacki, ale życiowy. Tak się stało w tym przypadku”⁴⁹.

Czytelnik artykułu dowiaduje się, że *Wesele w Auschwitz* doprowadziło do spotkania pisarza z Wilhelmem Brassem i do zwieńczonych sukcesem poszukiwań syna i wnuka Rudiego Friemela, co pozwoliło Hacklowi poznać dalsze losy rodziny. Dziennikarka cytuje też słowa samego pisarza: „Ten motyw ocalenia prawdy o przeszłości popycha mnie do pisania [...]. – Czuję wspólnotę z ludźmi, którzy żyli przed nami. Ich historie wzbogacają nie tylko mnie, ale myślę, że i czytelników”⁵⁰.

Po roku 2012 w obiegu krytycznym (poza wymienianiem jego nazwiska wśród autorów promowanych przez inicjatywę Kroki/Schritte) nie ma wzmianek o E. Hacklu. Podobnie twórczość ta z rzadka tylko obecna jest w refleksji polskich naukowców; po ukazaniu się *Wesela w Auschwitz* o autorze pisała łódzka germanistka, wybitna badaczka między innymi dyskursu pamięci we współczesnej literaturze austriackiej, Joanna Jabłkowska w obszernym artykule *Die Entdeckung der Vergangenheit in der österreichischen Literatur. Zu Erich Hackls Prosa zwischen Erzählung und Reportage*, który ukazał się w tomie *Reden und Schweigen in der deutschsprachigen Literatur nach 1945. Fallstudien* opublikowanym w 2006 roku⁵¹. W swoim tekście koncentruje się na technice narracji Hackla, zaliczając go do wybitnych reportażyistów i kronikarzy literatury niemieckojęzycznej.

Autorka niniejszego artykułu w tekście opublikowanym w 2016 roku *Erich Hackl erzählt Geschichte. „Familie Salzmann. Erzählung aus unserer Mitte”. Zum kritischen Geschichtsbewusstsein in der dokumentarischen Literatur* podjęła temat krytycznej świadomości historycznej Hackla w odniesieniu do nietłumaczonego na język polski opowiadania *Familie Salzmann. Erzählung aus unserer Mitte* z roku 2013. W książce tej E. Hackl, zgodnie ze swoimi lewicowymi poglądami, piętnuje nie historyczne, lecz współczesne zaniechania i przemilczenia Austriaków, ukazując ksenofobiczne lęki i bezdusność stereotypowych osądów. Interpretacja opiera się na odwołaniu do kultury pamięci (Aleida Asmann). Autorka analizuje ukazane w opowiadaniu mechanizmy narodzin i utrwalania władzy przez narodowy socjalizm w Niemczech na przykładzie skomplikowanej historii trzech pokoleń niemiecko-austriackiej rodziny, konkludując za autorem, że nieprzepracowana historia może się powtórzyć. Postawiona w artykule teza, że utwór Hackla potwierdza przełom etyczny w kulturze pamięci, gdyż zmienia perspektywę

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ J. Jabłkowska, *Die Entdeckung der Vergangenheit in der österreichischen Literatur. Zu Erich Hackls Prosa zwischen Erzählung und Reportage*, [w:] *Reden und Schweigen in der deutschsprachigen Literatur nach 1945. Fallstudien*, red. C. Gansel, P. Zimniak, Atut, Wrocław – Dresden 2006, s. 90–111.

ofiara-oprawca, zostaje udowodniona ze wskazaniem na krytycyzm historyczny i suwerenną metodę pisarską jako cechy twórczości Hackla.

Kolejny przyczynek recepcyjny to rozważania autorki niniejszego artykułu dotyczące wyjątkowej pozycji w dorobku pisarza, książki wymykającej się jakimkolwiek jednoznacznym gatunkowym definicjom; w 2013 roku Hackl opublikował swoiste wyznanie literackie *Dieses Buch gehört meiner Mutter*⁵². Podczas konferencji naukowej w Poznaniu autorka wygłosiła referat „*Dieses Buch gehört meiner Mutter*” von Erich Hackl im Spannungsfeld von Heimatliteratur und Bekenntnisdichtung, wskazując na literaturę ojczyźnianą i biograficzno-konfesyjną jako na dwa możliwe kierunki interpretacji tekstu. Za tekst referencyjny przyjęła w swym wywodzie opowiadanie *Wunschloses Unglück* Petera Handkego z 1972⁵³. Omówienie wykazuje samoświadomość pisarską Hackla, który w tekście ukrył się za swoją matką i jej językiem opisuje pierwsze 25 lat jej życia w małej wiosce, kreśląc przy tym tło społeczno-ekonomiczne i polityczne lat 1920–1945. Czyni to językiem prostym, niemal naiwnym i jednocześnie poetyckim, co realizuje poprzez stroficzny zapis tekstu i jego częściową rytmizację. Tekstem tym – jak ocenia autorka – Hackl wpisuje się w tradycje literatury austriackiej i udowadnia swój nie tylko dziennikarski, ale i poetycki temperament.

Na uwagę zasługuje program edukacji wielokulturowej opracowany dla uczniów gimnazjów przez Beatę Maliszkiewicz, Beatę Tabisz-Przybyłą i Marię Bitkę, który powstał w ramach forum alternatywnego kształcenia i dostępny jest w formie pliku PDF. Autorki przygotowały konspekty zajęć z młodzieżą oparte na lekturze opowiadania *Pożegnanie z Sydonią*, w myśl wspierania idei tolerancji, uwrażliwiania na problematykę wielokulturowości, mniejszości, poszukiwania tożsamości, identyfikacji i komunikacji międzykulturowej⁵⁴.

Wnioski

W książce *Unbehagen an der Erinnerungskultur*⁵⁵ Aleida Assmann dostrzega w „pamięci samokrytycznej” historycznie nowe zjawisko, którego

⁵² E. Hackl, *Dieses Buch gehört meiner Mutter*, Diogenes, Zürich 2013.

⁵³ Konferencja „Zwischen Einflussangst und Einflusslust. Die Auseinandersetzung mit der Tradition in der österreichischen Gegenwartsliteratur”, Poznań 19–20.11.2015. Artykuł będący rozwinięciem tego referatu złożony jest do druku w tomie pokonferencyjnym.

⁵⁴ *Spotkajmy się z innymi – niech inni nie będą obcy*. Program edukacji wielokulturowej opracowany dla uczniów gimnazjów przez Beatę Maliszkiewicz, Beatę Tabisz-Przybyłą i Marię Bitkę, Towarzystwo Alternatywnego Kształcenia, źródło: <http://www.tak.opole.pl/wp-content/uploads/2014/10/Program-edukacji-wielokulturowej-dla-gimnazjum-OK.pdf> [stan z 13.09.2015].

⁵⁵ A. Assmann, *Unbehagen an der Erinnerungskultur*, Beck, München 2013.

właściwością jest włączenie do pamięci nie tylko własnych ofiar wojny, ale i ofiar własnych zbrodni. To nowe spojrzenie wymaga rewizji perspektywy sprawców i ofiar oraz zmusza do nowej interpretacji faktów historycznych. Refleksje Assmann, nawiązujące do niemieckiej historii i kultury memorialnej, znakomicie odnoszą się do Austrii, w której do lat 80. XX wieku wypierano prawdę o latach wojny. Assmann przypisuje kulturze pamięci rolę kapitalną, gdyż dostrzega w pamięci medium, dzięki któremu człowiek współczesny wytycza swoje przyszłe cele. To założenie zdaje się leżeć u podstaw pisarstwa E. Hackla, autora docenianego i obecnego w dyskursie historyczno-literackim w krajach niemieckiego obszaru językowego i coraz bardziej, choć wciąż za mało, rozpoznawalnego także w Polsce. Recepcja twórczości E. Hackla w krajach niemieckiego obszaru językowego ewoluuje w kierunku oceny wartości estetycznych jego pisarstwa. Stąd pojawiają się kolejne, choć nadal nieliczne, teksty naukowe podejmujące temat fenomenu jego pisarstwa na tle tradycji literatury dokumentarnej. W Polsce obieg krytycznoliteracki koncentruje się, podobnie jak w Niemczech, na wartościach etycznych tej literatury, wynika to zapewne z tematu i charakteru obu przetłumaczonych na język polski utworów. Do tego odczytania nawiązują, podobnie jak w krajach niemieckiego obszaru językowego, materiały dydaktyczne publikowane przeważnie w Internecie. Naukowego opracowania dorobku pisarza podjęli się jak dotąd germaniści, mający dostęp do całej twórczości E. Hackla. Charakter jego pisarstwa jest szczególny, definicyjnie leży bowiem poza głównym nurtem literatury pięknej. Jest to jednak pisarstwo ważne i potrzebne, doceniane przez czytelników, jak również przez najważniejsze gremia opiniotwórcze, o czym świadczy Nagroda Nobla przyznana w 2015 roku białoruskiej reportażystce Swietłanie Aleksijewicz⁵⁶. Erich Hackl – zaświadcza o tym jego wypowiedzi publicystyczne, a przede wszystkim książki – podobnie jak noblistka wrażliwie słucha świata, którego wrzenie opisuje w imię prawdy i pamięci.

Bibliografia

- [bez autora] „*Man hat es gewußt, wenn man wollte*”, „*Volksstimme*”, 32, 6.08. 1998, s. 5.
- [bez autora] *Chronist der Wunden. Erich Hackl*, „*Kleine Zeitung*”, 5.10 2002, s. 16–17.

---

⁵⁶ Białoruska pisarka i dziennikarka Swietłana Aleksijewicz (ur. 1948) uhonorowana została wcześniej Literacką Nagrodą Europy Środkowej Angelus oraz Nagrodą im. Ryszarda Kapuścińskiego za książkę *Wojna nie ma w sobie nic z kobiety* (Czarne 2010). Ponownie nagrodę im. R. Kapuścińskiego otrzymała w 2015 roku za książkę *Czasy secondhand. Koniec czerwonego człowieka* (Czarne 2014).

- [bez autora] *Das weite Land Österreich. Skriptum zur Landeskunde und Gegenwartsliteratur Österreichs*, Teil A: Daten, Fakten und Materialien zur Landeskunde Österreichs. Teil B: Purkyne, Usti nad Labem 1996.
- [bez autora] *Schuldig durch Feigheit*, „Der Standard”, 12.09.2000, s. 14.
- Alge S., „Klischee – Liebe in Zeiten des Spanischen Bürgerkriegs”. Rezension zu *Entwurf einer Liebe auf den ersten Blick*, „der Freitag”, 6.08.1999, s. 16.
- Assmann A., *Unbehagen an der Erinnerungskultur*, Beck, München 2013.
- Bartsch K., „Nicht nur mit Rotstift, Schere und Tesafilm”. Zur Problematisierung des Widerspruchs von ästhetischem und dokumentarischem Anspruch in zeitgenössischer österreichischer Literatur, [w:] *Sein und Schein. Traum und Wirklichkeit. Zur Poetik österreichischer Schriftsteller/innen im 20. Jahrhundert*, red. H. Artl, M. Diersch, P. Lang, Frankfurt a. M. 1994.
- Bartsch K., „Fakten und Mutmaßungen”. *Erich Hackls literarische Empörungen*, „Text + Kritik. Zeitschrift für Literatur”. Sonderband, München 2015, s. 104–112.
- Bartsch K., *Zum Problem des Dokumentarischen in der deutschsprachigen Literatur seit den 1960er Jahren, speziell im Drama*, „Zagreber germanistische Beiträge” 2003, nr 12, s. 25–40.
- [biogram], *Hackl*, źródło: http://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Biographien/Hackl,_Erich [stan z 13.09.2015].
- Brunhart I., „Mich berührt am Fremden das Vertraute”. Plädoyer für die Lektüre von Erich Hackl im bewussteinorientierten Deutschunterricht, „Revisita de filologia alemana” 2, 2010, s. 45–57.
- Cyra A., „Zdjęcie ślubne z Auschwitz”, źródło: http://naszymzdaniem.dlastudenta.pl/artykul/Zdjecie_slubne_z_Auschwitz,87239.html [stan z 13.09.2015].
- Deutsch betrifft uns. Unterrichtsmaterialien*, red. N. Ossemann, Bergmoser + Höller, Aachen 1996.
- Długoborski W., *Posłowie*, [w:] E. Hackl, *Pożegnanie z Sydonią*, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Oświęcim 2000, s. 100–128.
- Domanski H., *Analysehilfen: Erich Hackl „Abschied von Sidonie”*, Klett, Stuttgart – Düsseldorf – Leipzig 1999.
- Erich Hackl, „Abschied von Sidonie” – Erzählung – Didaktische Bearbeitung für den Unterricht Deutsch als Fremdsprache mit fortgeschrittenen Jugendlichen und Erwachsenen*; red. E.-M. Jenkins, Eviva, Wien 1998.
- Eugen M., „Abschied von Sidonie”. *Kreatives Schreiben. Produzieren von Texten*. Verlag für Lehr-, Lern und Arbeitsmittel, Ludwigsburg 1998.
- Fischer R., Krapp G., *Erich Hackl, „Abschied von Sidonie”: Schülerarbeitsheft*, wyd. 3, Krapp & Gutknecht, Berkheim 2014.

- Fliedl K., Rauchenbacher M., Wolf J., *Handbuch der Kunstzitate: Malerei, Skulptur, Fotografie in der deutschsprachigen Literatur der Moderne*, De Gruyter, Berlin 2011, t. 1; <http://dx.doi.org/10.1515/9783110256703>.
- Grubmüller P., *Der Chronist der radikalen Wahrheit*, „Oberösterreichische Nachrichten” 10.01.2014, s. 17.
- Gruszka-Zych B., *Trzej panowie w Krakowie*, „Gość Niedzielny” 2006, nr 45, s. 46.
- Grünzweig W., *Erich Hackl*, [w:] *Kritisches Lexikon der Gegenwartsliteratur KLG*, edition text+kritik, München [stan z 1.06.2008].
- G.Sch., *Rezension*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 2.12.2010, s. 34.
- Hackl E., *Abschied von Sidonie*, Diogenes, Zürich 1989.
- Hackl E., *Pożegnanie z Sydonią*, przeł. M. Łobzowska, posłowie i przypisy W. Długoborski, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Oświęcim 2000.
- Hackl E., *Auroras Anlass*, Diogenes, Zürich 1987.
- Hackl E., *Dieses Buch gehört meiner Mutter*, Diogenes, Zürich 2013.
- Jabłkowska J., *Die Entdeckung der Vergangenheit in der österreichischen Literatur. Zu Erich Hackls Prosa zwischen Erzählung und Reportage*, [w:] *Reden und Schweigen in der deutschsprachigen Literatur nach 1945. Fallstudien*, red. C. Gansel, P. Zimniak, Atut, Wrocław, Dresden 2006, s. 90–111.
- Kaindl D., *Dem Großvater war Lesen unheimlich*, „News, Wien”, 24.10.2013, s. 72–73.
- Kamiński G.L., recenzja z 2.12.2006 dla portalu „Książka.net.pl”, [http://www.ksiazka.net.pl/index.php?id=49&tx_ttnews\[tt_news\]=903&tx_ttnews\[backPid\]=3&cHash=072660caef](http://www.ksiazka.net.pl/index.php?id=49&tx_ttnews[tt_news]=903&tx_ttnews[backPid]=3&cHash=072660caef) [stan z 13.09.2015].
- Kemor, *Nawet w piekle zdarzają się cuda*, recenzja z 29.07.2007 dla „Biblionetka.pl”, <http://www.biblionetka.pl/art.aspx?id=58609> [stan z 13.09.2015].
- Krause W., *Wahrheit auf den ersten Blick*, „Kleine Zeitung” 26.10.2013, s. 118–119.
- Ławnikowska-Koper J., *Erich Hackl erzählt Geschichte. „Familie Salzmann. Erzählung aus unserer Mitte”. Zum kritischen Geschichtsbewusstsein in der dokumentarischen Literatur*, [w:] *Gedächtniskonturen. Memorialer und postmemorialer Diskurs in der deutschsprachigen Literatur*, red. E. Grzesiuk i M. Jakubów, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016, s. 73–99.
- Majkiewicz A., *Seria Schritte/Kroki na polskim rynku wydawniczym*, „Studia Neofilologiczne”, t. 11: *Współczesna recepcja literatury niemieckojęzycznej XX i XXI wieku*, red. J. Ławnikowska-Koper, A. Majkiewicz, A. Szyndler, 2015, s. 213–232, <http://dx.doi.org/10.16926/sn.2015.11.13>.
- Majkiewicz A., *Społeczna recepcja serii Schritte/Kroki – obieg krytycznoliteracki*, „Studia Neofilologiczne”, t. 11: *Współczesna recepcja literatury niemieckojęzycznej XX i XXI wieku*, red. J. Ławnikowska-Koper,

- A. Majkiewicz, A. Szyndler, 2015, s. 233–254, <http://dx.doi.org/10.16926/sn.2015.11.14>.
- Maliszewicz B., Tabisz-Przybyła B., Bitka M., „Spotkajmy się z innymi – niech inni nie będą obcy”. Program edukacji wielokulturowej opracowany dla uczniów gimnazjów przez Towarzystwo Alternatywnego Kształcenia, źródło: <http://www.tak.opole.pl/wp-content/uploads/2014/10/Program-edukacji-wielokulturowej-dla-gimnazjum-OK.pdf> [stan z 13.09.2015].
- Materialien zu „Abschied von Sidonie” von Erich Hackl*, red. U. Baumhauer. Diogenes, Zürich 2000.
- Mohr P., *Der Anwalt der Schwachen*, źródło: http://www.literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=19312 [stan z 10.09.2016].
- PAP, *Pożegnanie z Sydonią*, „Dziennik Polski” 03.08.2000, <http://www.dziennikpolski24.pl/arttykul/2202156,pozegnanie-z-sydonia,id,t.html>.
- Pfister E., *Porträt einer Familie*, źródło: http://www.deutschlandfunk.de/portraet-einer-familie.700.de.html?dram:article_id [stan z 15.09.2015].
- Pisa P., *Hochwürden Weidinger hielt sich nicht ans Beichtgeheimnis*, „Kurier” 25.10.2013, s. 30.
- Porträt Erich Hackl*, red. G. Pichler, Trauner, Linz 2005 (=„Die Rampe” 2005, z. 3).
- Richter J.-M., *Intertextualität als Mittel der Darstellung in Erich Hackls Erzählungen*, Köstner, Berlin 1996.
- Stocker G., *Erich Hackl*, http://www.stifter-haus.at/lib/publication_overview_micro.php [stan z 1.06.2016].

Reception of Erich Hackl’s works in German speaking countries and in Poland

Summary

The paper researches the reception of the works of Erich Hackl in the German language speaking countries and in Poland in the contrastive aspect. The author presents the author and his works along with the genre (documentarism) and problem (influence of the totalitarian regimes on an individual) issues, then it refers to various circulations of reception in Poland and German speaking countries. In German speaking countries, Hackl’s works are present in academic and critical circulation and, first of all, in the popular one, which is confirmed by numerous entries at literary blogs, discussions at forums and Internet pages devoted to the writer. There are only two short stories by the writer that are well-known in Poland – these are, *Farewell to Sydonia* and *Wedding in Auschwitz*, that is why the reception of the writer’s works is limited mainly to these works. At the same time, all his works are being discussed in the Polish academic circulation. What connects the reception of Hackl’s works in Poland and the German language speaking countries is the inclusion of his works into the educational programmes for the sake of tolerance and historical truth.

Keywords: Erich Hackl, documentarism, *Farewell to Sydonia*, *Wedding in Auschwitz*, didactics of literature, tolerance, historical truth.

Die Rezeption der Werke von Erich Hackl in den deutschsprachigen Ländern und in Polen

Zusammenfassung

Das Thema des Aufsatzes ist die Rezeption der Werke von Erich Hackl im deutschsprachigen Raum und in Polen, dargestellt aus kontrastiver Sicht. Die Verfasserin erinnert an die Gestalt des Autors und an sein literarisches Schaffen im Hinblick auf dessen Gehalt (Einfluss der totalitären Regime auf die Schicksale der Einzelmenschen) und auf die Gattungsfragen (Dokumentarismus), und setzt sich anschliessend mit verschiedenen Rezeptionswegen dieser Literatur in den Ländern des deutschsprachigen Raums und in Polen aus. In Deutschland, Österreich und in der Schweiz wird Hackls Werk Gegenstand akademischer und kritischer Lektüre, vor allem wird sein Schaffen aber von den Lesern diskutiert. Davon zeugen zahlreiche Eintragungen auf den Leseblogs und auf den Leserforen. In Polen sind nur zwei Erzählungen des Autors bekannt *Der Abschied von Sydonie*, mit der sein Name in der Literaturwelt zum Begriff wurde, und *Die Hochzeit von Auschwitz*. Auf diese zwei beschränken sich die polnischen Besprechungen, von denen die meisten im Internet erscheinen. Gleichzeitig umfaßt die akademische Rezeption das ganze Werk des Schriftsetlers. Der Rezeption Hackls im deutschsprachigen Raum und in Polen ist Präsenz seiner Werke in den Unterrichtsprogrammen und in Projekten zum Thema Toleranz und historische Wahrheit gemeinsam.

Schlüsselwörter: Erich Hackl, Dokumentarismus. *Der Abschied von Sydonie*, *Die Hochzeit von Auschwitz*, Didaktisierung der Literatur, Toleranz, historische Wahrheit.